

Rapport från rullstolsanpassad naturguidning vid Kolardammarna den 9 september 2020

Martina Kiibus

Det var över 30 personer anmälda till guidningen, varav en del på reservlista. Med tanke på vädret – det regnade hela morgonen och prognosen var fortsatt regn – trodde jag det skulle bli många sena avhopp. Men icke. Istället kom det några oanmälda. Jag har ju satt max 20 deltagare (pga corona) just för att kunna ha lite marginal. Så totalt blev det 28 deltagare inklusive Sofia Arnsten från Studieförbundet. Det funkar att vi är något fler än 20 vid Kolardammarna eftersom det är så breda gångvägar så att man ändå kan hålla avstånden. Sex personer kom från Afasiföreningen, en av dem satt i rullstol och en gick med rullator. Tre deltagare från Hjärnkraft, varav en i rullstol och tre deltagare från Neuroförbundet, varav en i permobil. Av de övriga deltagarna var det en som gick med kryckor och lite långsamt. De övriga deltagarna hade fått info via vänner, hemsidan, facebook, Studieförbundet och program från tidigare guidningar.

Vid reservatsentrén vid parkeringen vid Fårdala berättade jag om Alby naturreservat och hälsade välkommen. Talade om att vi skulle gå i ett lugnt tempo så att alla skulle hänga med och att det kunde vara skönt för oss alla att få gå lugnt och bara ta in omgivningen. Vilket många höll med om.

Första stoppet var ett bestånd blommande natt och dag. Pratade om att de lila bladen fungerar som lockbete för att locka pollinatörerna till de gula blommorna. Det har varit otroligt torrt under sensommaren så många av de blommor man brukar se hade blommat över eller inte blommat alls. Men på en håll före inloppet hittade vi lite kärleksört. De är ju suckulenter och klarar att växa torrt eftersom de lagrar vatten i sina blad. Namnet kommer troligen av att man förr spådde i kärlek med den. Dess blad är väldigt goda på våren och fulla av c-vitaminer och aminosyror.

Så kom vi till Kolardammarna; vid inloppet visade jag rensvallret och oljeavskiljningen. Vi pratade också om dagvatten och hur dess kvalitet beror på vilken typ av mark vattnet avvattnar. Jag visade en avrinningskarta för Kolardammarna, där man tydligt ser hur mycket hårdgjord mark som avvattnas till dammarna. Fick en fråga om namnet Kolardammarna, som ju hänger ihop med att det funnits en kolbotten där, där man milade träkol.

Här blommade några blåeld. Berättade att de tillhör familjen strävbladiga, dvs samma familj som förgätmigej. Utöver att de kännetecknas av sträva blad, så har många av blommorna i familjen ett färgämne som gör att de först är rosaröda och sen blir allt blåare allteftersom de mognar.

Fortsatte till centrala dammen där jag berättade om själva reningsprocessen i de olika stegen och vilken effekt reningen har. När vi gick nerströms dammarna visade jag de olika stegen och vilken typ av rening som sker var. Sedimentationsdammen där vattnet rinner långsammare så att tungmetaller och fosfor kan sjunka till botten. Tungmetaller som bly, kadmium, krom, koppar, zink och tenn renas på så sätt ur vattnet. Många av dessa tungmetaller är skadliga för såväl växter som djur, inkl människor i för höga halter. Eftersom tungmetallerna lagras i sedimentet är det olämpligt att äta fisk eller kräftor från dammarna. Översilningsytan eller växtbädden där vass och kaveldun fångar upp kvävet och på så sätt är

en del av reningen. Vid växtbädden pratade vi också om att vassen och kaveldunet snart ska skördas så att inte näringen frigörs och hamnar i vattnet igen när de vissnar ner.

Och våtmarken där bakterier och delvis växter också fångar upp överskottsning, som fosfor och kväve. Pratade om att näringsämnen som också renas i dammen inte är något miljögift i sig, problemet är att blir det för mycket kväve och fosfor så får vi övergödda sjöar och hav, med igenväxning, algbloomning och syrebrist som följd. Men tack vare Kolardammarna så har alltså belastningen på Albysjön minskat avsevärt både vad gäller näringsämnen, tungmetaller och flytande föroreningar som olja.

Kaveldunens ax lyste som bruna cigarrer i strandkanten. Berättade att ett enda ax kan innehålla 10 000 dun och att de förr användes som stoppning i sängkläder. Och fackelblomstern lyste vackert rödlila. Den innehåller sammandragande ämnen och har använts som blodstoppande medel och i garverier.

På gräsmattan mellan dammarna blommade en hel del rödtoppa, även om de flesta hade blommat över. En liten söt lejongapsväxt som är mindre allmän och typisk för hagmarker och öppnare marker.

Bävern har lämnat spår överallt längs strandkanten och även en bra bit bort från dammarna. Jag visade också hyddan på den lilla ön i dammen och berättade om bävern, dess ekologi, hur den använts förr och vilken ekologisk nytta den gör när den skapar nya våtmarker.

Vi hittade också blommande ängsvädd, som har en så otroligt fin blålila färg och liksom rödtoppan är knuten till öppnare ängs- och hagmarker.

I strandkanten växte det en del vänderot. På latin heter den *Valeriana officinalis*, där *officinalis* tyder på att den använts som läkeväxt (av *officina* = verkstad eller apotek). Vänderoten anses vara lugnande. Namnet kommer av att man också använde den mot onda makter, roten fick dem att vända i dörren! Ett par av deltagarna tyckte att vänderoten var dagens höjdpunkt eller i vart fall, det de hade lärt sig som var nytt för dagen. Vi skrattade lite åt att man trodde att det skulle hjälpa men jag resonerade vidare att det kanske inte var så konstigt att man tyckte sig se saker i mörkret i skogen när man varit ute i flera veckor. Och att vi idag tror på saker som är så mycket konstigare och får så mycket värre konsekvenser, som att vi kan konsumera som att vi hade fyra jordklot!

Vi stannade vid en stor myrstack och pratade om myrsamhället. Väcker alltid samma fascination när man berättar om dessa fascinerande insekter, hur deras samhälle är organiserat och att de har bladlöss till husdjur som de mjölkar på den söta avföringen, även kallad honungsdagg. Fick en massa roliga frågor som hur mycket en myra kan bära i förhållande till sin egen vikt. En snabb koll visade att det handlar om 50 gånger! Det är ju minst sagt imponerande, särskilt med tanke på att de släpar detta i sina käkar. Fick också frågor om vad myror äter. De vuxna myrorna äter framför allt flytande söt föda, typ honungsdagg, medan larverna även kan äta hårdare delar av insekter t ex. Allt hemsläpat av de flitiga arbetarna.

Längs vägen växte det en del ögontröst, en av mina favoritblommor den här tiden på året. Så otroligt söt! Små violetta blommor med mörkare strimmor som lede till ett gult mittfält och som fungerar som vägvisare till pollinatörerna. Man tyckte förr att det såg ut som ett litet öga och följaktligen skulle ögontrösten användas mot ögonsjukdomar! Som vanligt var det flera deltagare som tyckte att ögontrösten var en av höjdpunkterna på guidningen!

På en kulle mittemot den lilla våtmarken växte det hassel och berberis. Berberisen har syrliga goda bär, men den skulle utrotas enligt en lag från 1918. Eftersom berberis (på svenska heter den surtorn) är mellanvärd för svartrost, en svamp som skadar vete och annan stråsåd. Denna lag upphävdes 1994 eftersom de nya sädesarterna inte är lika mottagliga för svartrost. Berberis infördes av morerna till Europa från Central- och Västasien eftersom den ansågs vara en värdefull läkeväxt. En deltagare från Syrien kände igen berberis från sina hemtrakter. En annan deltagare tyckte det var extra roligt att få reda på vad berberis hette, eftersom hon hade sett en buske långt ut på Notholmen och undrat vad den hette.

Vid utloppet stannade vi till vid det lilla vattenfallet där vattnet syrsätts och sammanfattade reningsprocessen. Under vattnets dygnslånga färd genom dammarna har 65-85 % av tungmetallerna renats, 70 % av fosfor (som är det näringsämne som har störst betydelse för sjöar och sötvatten) och en tredjedel till knappt hälften av kvävet. Vattnet rinner vidare genom den fina meandrande Fnyskbäcken genom Uddbys kohagar och ner till Albysjön.

Och så beundrade vi de vackra grovstammiga asparna som står vid utloppet. Som också är så värdefulla för den biologiska mångfalden - en asp kan hysa över 600 olika arter, bland annat tack vare sin rika mjuka bark.. På asparna växte det asptickor som genom att röta aspveden underlättar för spillkråkan att bygga bo. På en annan asp är rötterna alldeles mossinklädda. Här såg vi bland annat cypressfläta och husmossa. Berättade att husmossan liksom rödklöver har bakterier som fångar in kväve från luften och omvandlar det till kvävenäring och på så sätt är en viktig del av skogens tillväxt. Dvs de gör motsatsen till det som bakterierna i våtmarken gör, som omvandlar kvävenäring till kvävgas som finns i luften. Så det handlar om att näringen ska vara på rätt ställe! I mossan stack det upp stensöta, och på mossan bredde filtlav ut sig. En härlig mikromiljö! Filtlaven och hela den platsen var en annan av dagens höjdpunkter för ett par av deltagarna.

Här vände vi och gick tillbaka eftersom det är för backigt på andra sidan dammarna. Eftersom det var en så stor grupp och vi skulle hålla avstånden, tog det lite tid att förflytta oss, så jag tog bort en del stopp så att det inte skulle bli stressigt. Så var det dags för fikapaus på bryggorna mellan dammarna. Efter några minuter började det regna rejält så vi kortade av pausen lite, men alla hann få i sig sin matsäck.

Efter fikat berättade jag om djurlivet i dammarna och hur värdefulla den här typen av småvatten är för den biologiska mångfalden. Så Kolardammarna är inte bara reningsverk, de är också ett fint inslag i landskapet och ett värdefullt tillskott till den biologiska mångfalden. Vi kom in på att groddjuren som ju vill ha den här typen av småvatten verkar ha minskat i antal i dammarna, troligen pga att fisk och kräftor har dykt upp. Därför har vi anlagt nya groddammar, som förhoppningsvis kommer att få förbli fria från fisk och kräftor.

Visade oljelänsen vid Fårdaladikets inlopp, det andra inloppet till Kolardammarna. Här växte midsommarblomster, renfana och nysört i strandkanten. Midsommarblomster tillhör familjen näveväxter och många av blommorna i den familjen har en lång blomningstid. Nysört har fått sitt namn av att den kan framkalla nysning. Och renfanans namn kommer troligen av att den växer i vägrenar och att dess blad påminner om ormbunkar, som heter fern på engelska. Renfana har använts för att fördriva ohyra, bl a likmaskar.

Gick vidare till några fina enebuskar och pratade om dem och deras betydelse i det gamla bondesamhället. Här växte också en del överblommad johannesört, som ju är en ganska kraftfull medicinalväxt, bl a är den antidepressiv.

Jag avslutade guidningen här i regnet. Trots vädret var deltagarna jättenöjda. Några fler höjdpunkter som togs upp var bäverspåret och att få en förståelse för hur dammarna funkar. ”Jag har aldrig tänkt att det är olika dammar och att det är så välgenomtänkt hur det hela funkar”, sade en av deltagarna.

Det känns så roligt att vi i Tyresös härligt kuperade natur kan erbjuda anpassade guidningar där det går att ta sig fram med rullstol, så att så många som möjligt får en chans att njuta av vår fina natur.